

Милена БУРИЋ*

ПРАВНИ ТЕРМИНИ ВАЛТАЗАРА БОГИШИЋА

1. Језиком права бавили су се многи правници односно теоретичари права, али занимао је и лингвисте. У неким случајевима истраживања и једних и других, наравно с другачијих становишта, дотицала су се и правне терминологије. Стручњаци за право углавном су своја проучавања ограничили на критику и оцјењивање (најчешће негативно), са изузетком Николе Висковића – познаваоца правних наука и лингвистике – који је својом темељном анализом скренуо пажњу на битна семантичко-структурна обиљежја и функције језика ове хумане науке и струке.¹ Корисно истраживање спровео је и Милош Луковић у дјелу *Развој српског правног стила*, али рад замишљен са амбицијом да истовремено представља прилог историји језика и историји права (како стоји у поднаслову) није могао дати детаљну слику о теми која нас занима, а то је правна терминологија.

Та нас је тема заинтересовала не само посредством Богишићевог знаменитог *Законика*, већ и зато што смо примијетили да су истраживања лингвиста на плану терминологије и терминоградње била или теоријског, или општелингвистичког или историјскојезичког типа, а онда када су посвећивана одређеној струци или науци, редовно су заобилазила правну дјелатност.

2. Познато је да се под термином, како стоји у речницима и уџбеницима, подразумијева стручни назив неког појма. Обично се у лингвистичкој литератури прописују услови које мора да испуни такав стручни на-

---

* Милена Бурић, асистент на Филозофском факултету у Никшићу

¹ Nikola Visković, *Jezik prava*, Zagreb, Naprijed, 1989.

жив да би се сматрао подесним (прецизност,² краткоћа, системност, продуктивност, интернационалност).³ Међутим, питање је колико је упутно постављати генералне захтјеве с обзиром на то да се науке, струке, уопште људске дјелатности међу собом разликују предметом проучавања или интересовања као и методама, а уз то терминологија представља и израз одређености за одређену школу или правац. Не треба заборавити ни оно што се назива духом епохе а што такође утиче на критеријуме о којима је ријеч, јер, ако је у Богишићево вријеме захтјев за употребом домаће лексике био на мјесту, данас би у неким случајевима (рецимо у информатици) био не само пуритански већ и апсурдан.

Управо из наведених разлога Бугарски нуди примјер хијерархизоване матрице за систематско вредновање термина, али примјер свјесно недовршене матрице. Он оставља простор за дописивање критеријума,⁴ чиме се читав поступак релативизује, да не кажемо обесмишљава. Ваља заправо увијек имати на уму сљедећу мисао истог проучаваоца: „Terminologija je odveć složena i osjetljiva materija da bi se mogla uspešno obrađivati oštrim rezovima.”⁵ Ово, рекли бисмо, нарочито важи за правну терминологију јер, како рече Висковић, правни термини „имају тенденцију ка monosemičnosti, ali ... su mnogi od njih neuspješni u namjeravanoj preciznosti”.⁶ С друге стране, обичајно право, чију је кодификацију Богишић спроводио, представља једно од културних подручја унутар којег су се вјековима стварали изрази који су се временом обликовали као термини,⁷ а који су своју фиксацију добили тек у Богишићевом *Законику*. Отуда је у правној терминологији којом се бавимо присутна, да се послужимо Катичићевим формулацијама, „гипкост значења” „својствена уобичајеним ријечима”.⁸

² Упор. : „Svaki termin treba biti precizan i točan, ili mora barem tome težiti” (Лукенда 1984/1985: 84).

³ Говорећи о потреби нормирања терминологије Марко Лукенда каже: „Termini kao riječi sa specijalnom namjenom da tačno označe određeni pojam kratkim usustavljenim i prikladnim izrazom ne mogu se prepustiti nekontroliranoj upotrebi, naslijepo preuzimati iz repertoara narodne nomenklature, vokabulara klasičnih jezika, ili jednostavno iz strane literature u svoj književni jezik i u svoje terminološke sustave” (Лукенда 1987: 49).

⁴ Бугарски 1988: 17 – 20.

⁵ Исто, 20.

⁶ Висковић 1989: 65.

⁷ Упор. Лукенда 1985: 81.

⁸ Катичић 1965/66: 140.

3. Прије него што се посветимо прегледу правних термина Валтазара Богишића (који су његови утолико уколико припадају његовом дјелу, али у огромној већини случајева нијесу и његово дјело) рецимо да је *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору* објављен прије 120 година на Цетињу. Његовој изради Богишић је посветио петнаестак година. Вријеме настанка дјела обухвата седамдесете и осамдесете године 19. вијека, дакле, поствуковски језички период „kada je razvoj jezičkog standarda u Crnoj Gori išao u pravcu jedinstva srpskohrvatskog književnog jezika kome su težili i ostali narodi tadašnjeg srpskohrvatskog jezičkog područja”.⁹ То је, није сувишно подсјетити, вријеме када су „mnoge stručne terminologije bile u nastajanju”.¹⁰

Основу *Законика* чини књижевни језик онога времена уз широк уплив дијалекатских елемената староцрногорске говорне зоне и кроатизама чија је појава диктирана пишчевим поријеклом.

Језик *Општег имовинског законика* је и особен социолект чије су специфичности условљене не само функционално-стилском детерминираношћу већ и специјалном намјеном текста. Наиме, према класификацији Бранка Тошовића *Законик* је репрезент законодавно-правног подстила административног функционалног стила,¹¹ али је аутор свој језички израз прилагођавао црногорском народу ради којег је дјело и створено, односно „израз је ... такав да се поред ријечи Валтазара Богишића осјећа и ријеч онога коме је намијењена”.¹² Отуда се и правна терминологија заступљена у дјелу темељи на народној терминологији која у себе укључује општејезички лексичко-семантички инвентар. Међутим, значење терминолошки употребљених ријечи овдје се неријетко контекстуално сужава.¹³

4. Анализом ексцерпираних примјера (које сачињавају именице и синтагме) утврдили смо да је око 60 % термина добијено творбено-семантичким процесима (углавном суфиксацијом), а око 40% синтаксичко-семантичком творбом.¹⁴ Готово да је занемарљив број немотивисаних ријечи, па и позајмљеница, које Богишић употребљава терминолошки.

⁹ Остојић 1998/1999: 123.

¹⁰ Лукенда 1987: 52.

¹¹ Упор. Тошовић 2002: 287.

¹² Остојић 1998/1999: 125.

¹³ Према тврдњи проф. Ћорића контекст је „универзални регулатор функционално-стилске и лексичко-семантичке особености сваке речи” (Ћорић 1995: 104).

¹⁴ Термин синтаксичко-семантичка творба је услован; преузели смо га од Бабића (Бабић 1986: 37).

4. 1. Суфиксе којима су настали термини-именице подијелили смо условно у три групе: суфикси велике продуктивности (ако је суфиксом изведено више од двадесет ријечи), средње продуктивности (ако је учествовао у творби између десет и двадесет ријечи) и слабо продуктивни (ако је њиме изведено мање од десет термина). Тако у прву групу спадају суфикси *-(н)ик*, *-а* и *нулти суфикс*; суфикси средње продуктивности су *-ац*, *-ина*, *-ица* и *-је*, творбени форманти *-ак*, *-тељ*, *-ба*, *-ка*, *-ство*, *-ај*, *-ач*, *-ар*, *-ика*, *-бина* – спадају у слабо продуктивне.

Посебно ћемо се осврнути на термине добијене суфиксима из прве и друге групе.

4. 1. 1. Опис творбе термилошки употребљених изведеница суфиксом *-(н)ик* којих има тридесет шест (*власник*, *имаоник*, *малољетник*, *немоћник*, *дужник*, *супоник*, *закупник*, *најамник*, *заступник*, *пуномоћник*, *уговорник*, *оштећеник*, *штетник*) остаје обиљежен проблемима који прате научна објашњења деривације овим суфиксом, односно суфиксима *-ник* и *-ик*, а то је непостојање чврстог критеријума по којем би се извршила расподјела између ова два суфикса зато што се постанак изведеница може тумачити више него једним начином из чега слиједи непрецизна семантичка класификација.¹⁵ Но, ако се има у виду да деривати о којима је ријеч углавном имају придјевско значење,¹⁶ схватљива је огромна плодност овог суфикса у лексичком слоју који нас је занимао. Наиме, такво значење честа је појава у имовинско-правним односима какве регулише *Законик*, тј. односима у које ступају лица са одређеним правима и обавезама, односно особинама (а као посебна врста особине може се схватити и радња коју је лице у обавези да врши).

4. 1. 2. Суфиксом *-а* добијено је нешто више од двадесет термина – девербативних именица женског рода које могу означавати глаголску радњу (*помјеса*, *одвлака*), могу бити употребљене са резултативним значењем (нпр. *забрана*, *пријевара*, *углава*), могу означавати апстрактан појам (*глоба*, *застара*) или нешто конкретно (*исправа*), а могу бити употребљене и у апстрактном и у конкретном значењу (нпр. *застава* представља залагање посебне врсте, залагање некретнине, али и заложену некретнину).

4. 1. 3. Девербацијом помоћу нултог суфикса добијено је двадесетак правних термина, именица мушког рода са изузетком *наруч* и *недостиж* које су женског рода. Ове именице углавном припадају подразреду по-

¹⁵ Упор. Ђорић 1982: 44 – 45.

¹⁶ В. Стевановић 1964: 507.

mina actionis (*закуп, најам*), али уз значење радње или чина могу стећи и предметно значење као у случају термина *залог* и *подлог*, који сем глаголске семантике имају и конкретно значење: заложено односно подложено добро (предмет или имање), при чему је *подлог* у хипонимијском односу према именици *залог*. Преко резултативног значења какво, рецимо, има именица *улог*, ови деривати могу добити предметно значење уз потпуно ишчезнуће глаголског, нпр. у ријечима *сад* и *прираст*, или се прикључити подразреду *nomina loci*, као што је случај са *уред* и *одров*. Именице *обир*, *недостиж* употребљене су у апстрактном значењу.

4. 1. 4. Термини који припадају изеденицама помоћу суфикса *-ац* мотивисани су глаголима (углавном простим и префигираним), преко радног глаголског придјева, што је вјероватније него преко именица типа *давало*, како тврди Белић. Не можемо се сложити с Белићевом констатацијом да придјевско-глаголско значење које, истина, постоји код деривата овог типа представља „обележавање неког ко стално врши какву радњу, и то више обележавање особине његове неголи вршења глаголске радње; истина, и ту се обележава и вршење радње, али више као нечије квалификације, а не ради означавања вршења саме радње као такве”.¹⁷ Међутим, овдје се уопште не ради о вршиоцу који стално врши радњу означену глаголом у основи, већ се радња понавља кроз многе потенцијалне вршиоце. Наиме, давалац није онај ко увијек даје, ко је дарежљив, како објашњава Белић, већ је давалац онај који даје онда кад настане потреба или прилика за то. Нпр. *давалац залог*е није онај ко стално даје залогу, већ сваки човјек који се нађе у ситуацији да да залогу. Нити је *залагалац*, да се послужимо Богишићевим синонимним термином, онај који стално нешто залаже, већ онај ко се налази у прилици да нешто заложити или залаже. На овом мјесту згодно је присјетити се Бабићеве констатације: „U konkretnom se značenju „онај” ostvaruje kao čovjek, i to uglavnom kao opći vršitelj radnje”.¹⁸

Не спорећи да радња која се понавља стиче значење особине, те да је квалификативна семантичка нијанса присутна у ријечима о којима говоримо,¹⁹ ипак смо свих деветнаест именица (*залагалац*, *заузималац*, *кладилац*, *уживалац* (са значењем корисник), *хранилац* (тј. чувар)) сврстали у подразред *nomina agentis*.

¹⁷ Белић 1936: 227.

¹⁸ Бабић 1986: 66.

¹⁹ На сличан начин радња означена, рецимо презентом, ако се понавља кад се створе услови за то, по реду или навици, постаје квалификација, те отуда имамо квалификативни презент односно квалификативно употребљене глаголске облике.

Напомињемо још да је формант о ком је говорено а којим се изводе именице мушког рода овдје послужио за творбу именица општег рода јер вршиоци радње означене основом могу бити и мушкарци и жене.

4. 1. 5. Међу Богишићевим правним терминима пронашли смо десетак именица изведених суфиксом *-ина*, којима ћемо придружити девербативе *најмовина*, *имовина*, *тековина*, изведене суфиксним дериватом *-овина*. Именице о којима је ријеч различито су мотивисане: глаголски (*држина*, *куповина*), придјевски (*влаштина*, *непокретнина*, *особина*) (са значењем лична имовина), *закупнина*), именички (*преносачина*), замјенички (*својина*), те им је и семантика разуђена. Њима се покрива апстрактно значење (*влаштина*, *својина*), глаголско (*држина*, *куповина*), предметно (*непокретнина*), или имају значење накнаде, дажбине (*најмовина*, *преносачина*, *закупнина*).

4. 1. 6. Деривати настали помоћу суфикса *-ица* заступљени у лексичком слоју којим смо се бавили могу имати придјевску (*главница*, *подручница*, *одужница*), прилошку (*заједница*, *узгредица*, *наполица*) или глаголску мотивацију (*узајмица*), док је ријеч *матица* нејасне мотивације те је отуда и семантички поливалентна, али у правној терминологији припада поткласи коју чине називи за исправе, образце, потврде, гдје смо уврстили и термине *задужница*, *одужница*, *намирница*. Суфиксална морфема изведеницама овог типа даје различите семантичке нијансе и уопште се за њих може рећи оно што тврди Стевановић²⁰ – означавају појам који је на неки начин у вези са мотивном ријечју.

Напомињемо да изостају главна значења овог творбеног форманта: моционо – зато што су именице из подразреда *nomina agentis* i *nomina attributiva* изведене суфиксима *-ац* и *-(н)ик* најчешће општег рода, дакле обухватају и женски род, и деминутивно – зато што то значење није карактеристика терминолошког лексичког слоја.

4. 1. 7. Суфикс *-је*, односно *-ње* и *-ће* када је ријеч о изведеницама од непрелазних глагола, у нашем корпусу потврђен је тринаест пута. Већина изведеница има глаголску основу (*прометнуће*, *заузеће*, *течење*) (са значењем стицање), али има примјера са именичком (*приложје*, *пуномоћје*) и придјевском мотивацијом (*насиље*, *слабоумље*). Семантика ових деривата углавном је везана за глаголску радњу, процес, чин, резултат, или су употребљени са апстрактним значењем (*пуномоћје*, *слабоумље*, *насиље*).

²⁰ Упор. Стевановић 1964: 553.

4. 2. Остали творбени начини слабо су заступљени. Супстантивизација придјева потврђена је у свега два примјера (*благо, добро*), а ријетке су и именице настале префиксалном творбом (*подзакуп, пренајам, сувласник*). Именице добијене комбинованом творбом уобличене су помоћу суфикса тако да смо их уврстили у суфиксалне творенице.

Од немотивисаних ријечи термилошку вриједност добиле су ријетке (*кућа, дар*); у ријечи са слабом мотивацијом може се уврстити *моба*, а према Ирени Грицкат и *услов*.²¹

4. 3. Већ је речено да је Богишић употребу туђих ријечи свео на најмању мјеру да би своје дјело учинио што комуникативнијим у средини за коју га је писао, па и оне које се у *Законику* јављају са правно-термилошким значењем у народу су биле сасвим одомаћене, било да се ради о турцизмима – односно о именицама арапског (*зант, кирија, аманет*) и турског поријекла (*ортаклук, кесим*) – било да се ради о италијанизмима (*ризик, комун, капара*) и латинизмима (*такса, акција, филијала*). По правилу, аутор *Законика* уз стране термине наводи одговарајуће домаће синонине, али не инсистира на њиховом прихватању поготово кад ријеч није уобичајена. Такав је случај са термином *задавак* који се помиње само једном и то када се даје његова дефиниција а у свим осталим случајевима (провјерили смо и *Правне обичаје у Црној Гори, Херцеговини и Албанији*) писац се искључиво опредјељује за народу добро познати талијанизам *капара*. Именицу *задавак* чија се структура може објаснити комбинованом творбом (префикс + творбена основа (глаголска) + суфикс) нијесмо пронашли ни у савременим рјечницима који су нам били на располагању (РСАНУ, РМСХ, Скоков етимологијски рјечник, Лалевићев рјечник синонима), ни у Вуковом рјечнику из 1818, али је забиљежена у рјечнику Јоакима Стулија из 1806. у истом значењу у ком је употребљава аутор *Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору*. Ова чињеница иде у прилог тврдњи да је угледни професор историје права био врстан познавалац језика али такође је знао да у језику, као у политици, много пута поновљена грешка постаје правило, те да би у случају који смо мало прије поменули увођење домаће ријечи под сваку цијену – било насиље над језиком.

4. 4. Вишечлане термилошке јединице, односно термилошке синтагме структуром се свде на именску детерминацију именица, при чему је придјевска атрибуција најпродуктивнији модел (*власнички преузам, државна особина, држински поступак, имаоничко право, јавна до-*

²¹ Грицкат 1981: 101.

бра, лични имаоник, самовољна држина, удругарски улог, узајамни уговор итд.). Друга значајна група термина насталих синтаксичко-семантичком творбом су синтагме типа: *господар посла, давалац залог, добитник оклада, испис заставе, најам радње, најмилац радње, одржај слободе, опомена дужника, опроштај дуга, прекид застаре* и сл., у којима функцију именичког детерминатора обавља генитив. У детерминативној служби могу се, додуше ријетко, наћи и акузатив с предлогом и локатив (нпр. *давалац на оставу, узималац у наруч; уговор о куповини*).

5. Можемо закључити да правни термини о којима је било ријечи одговарају типу комуникације унутар које се јављају. Наиме, комуникација се у праву, па и имовинском, остварује помоћу субјеката (вршилаца радњи, ималаца особина) и правних објеката (а објекти, према ријечима Висковића, подразумевају односе, радње, материјалне и духовне творевине).²² Управо та значења покривају се наведеним терминима-именицама и терминолошким синтагмама.

Рецимо на крају и то да неки од правних термина из проучаваног дјела више нијесу у употреби јер су прешли у архаизме и историзме, тј. у категорију стилски маркираних ријечи непожељних у терминологији.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, Školska knjiga

Белић 1936: Александар Белић, „О грађењу нових речи”, *Наш језик*, IV/8, Београд, 225 – 232.

Бугарски 1988: Ranko Bugarski, „Критеријуми изградња терминалогије”, in: *Terminologija*, Beograd, Prevodilac, 17 – 20.

Висковић 1989: Nikola Visković, *Jezik prava*, Zagreb, ITRO „Naprijed”

Грицкат 1981: Ирена Грицкат, „О именицама типа **налет** у српскохрватском језику”, in: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIV/1, Нови Сад, Матица српска, 101 – 134.

Катичић 1965/66: Radoslav Katičić, „Terminologija u suvremenoj lingvistici”, *Jezik*, XIII/5, Zagreb

Лукенда 1982/1983: Marko Lukenda, „Основни критерији при успостављању стручних термина”, *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 8 – 9, Zagreb, 63 – 70.

Лукенда 1984/1985: Marko Lukenda, „Rad na normiranju terminologije”, *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 10 – 11, Zagreb, 81 – 86.

²² Висковић 1989: 20.

Лукенда 1987: Marko Lukenda, „Teškoće u izradi jugoslavenskih terminoloških standarda za SRH”, *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 13, Zagreb, 49 – 53.

Луковић 1994: Милош Луковић, *Развој српскога правног стила*, Београд, „Службени гласник”

Остојић 1998/1999: Branislav Ostojić, „O jezičkoj strukturi Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru s posebnim osvrtom na njegovu leksičku i tvorbenу semantiku”, in: *Zbornik Pravnog fakulteta*, XXII/XXIII, Podgorica, Univerzitet Crne Gore, 123 – 130.

Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, Научна књига

Тошовић 2003: Vranko Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Грац

Ђорић 1982: Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд, Филолошки факултет

Ђорић 1995: Божо Ђорић, „Стилистички аспекти деривације”, in: *Научни састанак слависта у Вукове дане, 23/2*, Београд: 103 – 108.

РЈЕЧНИЦИ

Карацић 1969: Вук Карацић, *Српски рјечник (1818)*, Београд, Просвета

Лалевић 1974: Miodrag S. Lalević, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*, Beograd, Leksikografski zavod „Sveznanje”

Мићуновић 1991: Љубо Мићуновић, *Савремени лексикон страних речи и израза*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства

Правна енциклопедија 1 и 2, Савремена администрација, Beograd, 1985.

Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица српска – Матица хрватска, књ. 1 – 3, Нови Сад – Загреб, 1967 – 1969; књ. 4 – 6, Нови Сад, 1971 – 1976.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, САНУ, I – XI, Београд, 1959 – 1981.

Реџник правних речи и израза (Privatno (građansko) pravo, Beograd, 2003.

Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I i II*, Zagreb, Školska knjiga

Скок 1971: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (knjiga prva)*, Zagreb, JAZU

Скок 1972: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (knjiga druga)*, Zagreb, JAZU

Скок 1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (knjiga treća)*, Zagreb, JAZU

Шкаљић 1985: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (peto izdanje)*, Sarajevo, „Svjetlost”

ПРИМЈЕРИ СУ ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗ:

Valtazar Bogišić, *Izabrana djela (tom I), Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*, Podgorica – Beograd, 2004.

Milena BURIC

VALTAZAR BOGISIC'S LEGAL TERMS

Summary

This work is an overview of legal expressions used in Valtazar Bogisic's „General property law”, with special attention to their structure and semantics.